

Bogoslovska smotra, 82 (2012.) 2, 239–244

uvodnik ■ *prologue* ■ *exordium*

SUVREMENA HRVATSKA TEOLOGIJA

Anton TAMARUT

Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Vlaška 38, p.p. 432, 10 001 Zagreb
tamaruta@theo.kbf.hr

Skoro obilježavanje pedesete obljetnice otvaranja Drugoga vatikanskog koncila može biti dobra prilika i za osvrt na polustoljetnu povijest suvremene hrvatske teologije. Svakako bi bilo vrijedno tim povodom istražiti i vrednovati doprinos hrvatskih teologa u tumačenju i prihvaćanju slova i duha Koncila u Crkvi u Hrvata. Već letimičan pogled na teme i rasprave na *Teološko-pastoralnom tjednu*, koji se neprekidno, svake godine, od 1966. godine do danas (2012.), održava u Zagrebu, a čiji se radovi redovito objavljuju u *Bogoslovskoj smotri*, pokazuje kako su upravo koncilska događanja i dokumenti bili glavno i trajno vrelo znanstvenog i pastoralnog promišljanja hrvatskih teologa. Gotovo da nema koncilske teme koja sadrži nove teološke naglaske i poglede, ali i značajnije liturgijske pomake i pastoralne inicijative a da nije pomno razmatrana u hrvatskim teološkim i pastoralnim krugovima. Od teologa se dakako i očekivala teološka analiza, kontekstualizacija i aktualizacija koncilske nauka, ali i konkretne upute kako u crkvenoj praksi primijeniti opća i načelna koncilska usmjerenja. U zajedništvu i pod vodstvom mjesnih biskupa, teolozi su na razini opće Crkve imali zadaću pomoći da se slovo i duh Koncila što vjernije i cjelovitije provedu u crkvenu i kršćansku praksu. Kako se je, i koliko od toga ostvarilo u nas zaslužuje, po našem mišljenju, ovom prigodom ozbiljnu i temeljitu analizu. U kojem smo pogledu i na kojem području najviše napredovali, tj. gdje smo razmišljanjem i praksom usvojili duh i nauk Koncila, a gdje smo tek

na početku? Zašto se nije moglo ostvariti i više? Je li bilo i u nas nesporazuma u tumačenju koncilskog nauka ili otpora u provođenju njegovih naputaka? U kolikoj je mjeri na sve to utjecao konkretan društveno-politički kontekst, a u kolikoj naši unutarcrkveni odnosi? Naš mentalitet?!

Iako bismo u svjetlu Drugoga vatikanskog koncila možda mogli cijelo razdoblje suvremene hrvatske teologije promatrati kao jedinstveno razdoblje, ipak nam se čini realnijim i primjerenijim cjelinu koja je bitno i gotovo u svim segmentima obilježena koncilskom obnovom podijeliti u dva, odnosno u tri kraća razdoblja, i to jednostavno zato što se ona u nas ostvarivala u nejednakim i različitim društveno-političkim kontekstima. A neprijeporno je da konkretne povijesne, političke i društvene okolnosti, uz one već ranije, da ne reknemo trajno zadane, zemljopisne, u značajnoj mjeri utječu ne samo na odabir tema i prioriteta, nego i na naglaske pa i na sâm obujam i intenzitet teološkog istraživanja i promišljanja. U tom svjetlu prepoznavamo dva osnovna razdoblja suvremene hrvatske teologije: Prvo razdoblje, od Koncila (1962. – 1965.) do pada Berlinskog zida, odnosno do raspada Jugoslavije (1989./1990.), obilježeno životom i djelovanjem u višenacionalnoj državi s jednopartijskim komunističkim, odnosno socijalističkim društveno-političkim uređenjem, te drugo razdoblje, od uspostave samostalne i suverene Republike Hrvatske (1991.) do danas (2012.). Vjerojatno bi se prvo razdoblje moglo još dodatno »iskolčiti« u različite vremenske dionice u kojima je odnos državnih vlasti prema Crkvi neznatno varirao. Drugo pak kraće i nama još bliže razdoblje, zbog dramatičnih i zgusnutih povijesnih i političkih događaja, te iznimno zahtjevnih i brzih društvenih promjena i prilagodba, koje će se odraziti i u teološkoj problematici, prvenstveno u izboru teoloških tema i interdisciplinarnog pristupa, možemo još podijeliti na dva dijela: Prvi dio, od 1991. do 1999. godine, označen Domovinskim ratom i neposrednom obnovom nakon rata, integracijom okupiranih dijelova Hrvatske i povratkom prognanika i izbjeglica, te drugi dio, koji se odvija u znaku učvršćivanja demokratskih struktura i vladavine prava te jasnog usmjerenja i odlučnog hoda prema europskim integracijama. Takva, makar provizorna, ne do kraja precizna i sigurno ne jedino moguća periodizacija teološkog djelovanja u nas, mogla bi poslužiti dubljoj i svestranijoj analizi stvarnog teološkog doprinosa Crkvi na hrvatskom jezičnom prostoru, ali i suvremenom hrvatskom društvu općenito. Ona svakako može pomoći lakšem prepoznavanju vodećih tema i definiranju temeljnih odrednica suvremene hrvatske teologije.

Za razliku od prvoga razdoblja, kada su prvo koncilski dokumenti, a kasnije i dokumenti biskupskih sinoda te papina apostolska pisma, odnosno enci-

klike, bili gotovo isključivi izvor teoloških prikaza i analiza u nas, a nerijetko sa svojom ograničenom mogućnošću utjecaja i primjene u Crkvi protivnom i nesklonom društveno-političkom uređenju, od devedesetih godina s društveno-političkim promjenama i uspostavom suverene i samostalne Republike Hrvatske postupno u središte teološkog zanimanja dolaze pitanja i teme koje proizlaze iz neposrednih i konkretnih društvenih događanja, a koje nailaze na širi i javni društveni respekt. U svjetlu koncilske obnove i društvenog nauka Crkve promatraju se, analiziraju i vrednuju ključna događanja i pojave povezane sa složenim prijelazom i preobrazbom hrvatskog društva, s posebnom osjetljivošću za pitanja koja se odnose na Domovinski rat i poratnu obnovu, kao što su primjerice pitanja opraštanja i pomirenja. Dakako, ne radi se tu o drastičnom prekidu i radikalnoj novosti u odnosu na dotadašnju teološku problematiku. Još se, naime, u prvim godinama devedesetih, da se tako uvjetno izrazimo, »odrađuju« teme od općeg crkvenog i svjetskog značenja potaknute važnim obljetnicama ili pak novim crkvenim dokumentima, ali sada već s izrazitijom tendencijom interdisciplinarnog pristupa i konkretnim društvenim konotacijama. Nova društveno-politička stvarnost potiče na promišljanje o prednostima i opasnostima demokratskog sustava, posebno pod vidom socijalne problematike. Ogroman problem prognanika s kojim se u doba rata susrela hrvatska država i društvo, postao je i značajnom autohtonom teološkom i pastoralnom temom. U ovom se razdoblju sve češće nameću teme o mjestu i ulozi Crkve u novom hrvatskom društvu, posvećuje se briga sustavnom kršćanskom odgoju mladeži, ističe se i obrađuje problematika braka i obitelji. Promjene u hrvatskom društvu i procesi obnavljanja hrvatskog društva i Crkve definitivno su ušli u novu fazu.

Možemo reći da se u ovom razdoblju teološke teme s općeg i općenito povijesnog, crkvenog i društvenog prostora pomiču i usmjeruju prema posebnim i konkretnim hrvatskim društvenim i crkvenim prilikama. Ako je dosad, kako smatra bivši i dugogodišnji urednik ovoga časopisa, Adalbert Rebić, »u prvom planu objekt teološke misli bila prošlost, razmišljanje nad prošlošću, istraživanje prošlosti sa stanovitim samozadovoljstvom nad vlastitom prošlošću (*antemurale christianitatis*?) odsad se pogled mora okrenuti k budućnosti« (*Bogoslovska smotra*, 70 [2000.] 3-4, 713). U ovom se razdoblju može govoriti o izraženijoj kontekstualizaciji, o lakšoj primjeni i konkretizaciji teološke misli, nego što je to bilo moguće u prethodnom razdoblju. Pritom nasreću nije došlo do »getoizacije« teološke tematike, nego je i dalje u hrvatskoj teologiji ostao živ i plodan odnos prema suvremenim teološkim temama univerzalnog i globalnog značaja, ojačan sada vlastitim povijesnim, društvenim i crkvenim iskustvom i

sviješću. U prilog tome govore rasprave o krizi vrednota, bioetičkim pitanjima, odnosu znanosti i etike, teologije i prirodnih znanosti, znanosti i religije, ekumenskog i međureligijskog dijaloga. Hrvatska je teologija u ovom razdoblju ušla u živahnu i plodnu interdisciplinarnu suradnju s drugim, poglavito humanističkim i društvenim znanostima. Upustila se također u promišljanja i vrednovanja empirijskih istraživanja vjere i morala u nas te odatle počela promišljati strategiju crkvenog djelovanja: kako svjedočiti i naviještati vjeru u uvjetima pluralizma.

U razdoblju od godine 2000. do danas na društveno-političkom planu u Hrvatskoj se učvršćuju i stabiliziraju demokratske društvene strukture i vladavina prava. Država i društvo odlučno su usmjereni prema europskim integracijama, pravne se norme i odredbe usklađuju sa zakonima i pravima Europske unije. Gospodarska pak i socijalna situacija u državi, što zbog općeg svjetskog i europskog trenda što zbog vlastitih pogrešaka i propusta u privatizaciji i prestrukturiranju, postaje sve složenijom i nesigurnijom. Otkrivanje i procesuiranje korupcije u javnim poduzećima i državnim ustanovama ukazuje na duboku etičku i moralnu krizu društva, prije svega u sferi politike i gospodarstva. Građani postaju sve više svjesni kako se nagomilani gospodarski problemi ulaskom u Europsku uniju neće riješiti sami od sebe, niti će ih drugi riješiti umjesto njih samih. Strah od gubitka nacionalnog, duhovnog i kulturnog identiteta jedni smatraju opravdanim, drugi pak neopravdanim ili pretjeranim. Crkva po svojim predvodnicima zagovara pristupanje Hrvatske Europskoj uniji, a u novim povijesnim okolnostima propituje staru i razmišlja o novoj društvenoj poziciji i ulozi u hrvatskom društvu, traga za novim i učinkovitijim načinima evangelizacijskog i pastoralnog djelovanja. Aktualiziraju se teme koje se čine važnima za pastoralno djelovanje Crkve, kao što je npr. tema *službe u Crkvi* ili pitanje *pluralizma u Crkvi*. Veći dio teoloških rasprava u ovom je razdoblju posvećen socijalnim i etičkim pitanjima i izazovima. Često se govori i piše o krizi vrednota, o solidarnosti i supsidijarnosti u Crkvi i hrvatskom društvu. U svjetlu biomedicinskih i bioetičkih izazova propituje se vrijednost i dostojanstvo ljudskog života. Veća se pozornost posvećuje eshatološkim temama kao i onima koje se odnose na međureligijski dijalog. Socioreligijska istraživanja započeta u prethodnom desetljeću još su se većom učestalošću nastavila i u ovom desetljeću i na taj način učvrstila i produbila interdisciplinarnu suradnju hrvatskih teologa i znanstvenika drugih humanističkih i društvenih znanosti. Četrdeseta obljetnica završetka Drugoga vatikanskog koncila (1965. – 2005.) poslužila je za osvrt na recepciju Koncila u Crkvi u Hrvata, ali i za pitanje kako danas čitati i razumjeti Koncil. Tom su prigodom uočeni pastoralno-teološki

pomaci, ali je istaknuta i potreba za proročko-kritičkom dimenzijom teološke misli u novim crkvenim i društvenim prilikama.

Može se reći da se u ovom razdoblju hrvatska teologija temama, interdisciplinarnom i međunarodnom suradnjom jače i izravnije uključila u europsku teološku problematiku. Čini se da je u većoj mjeri određena skorom zajedničkom budućnosti u obitelji europskih naroda. Rasprave koje se tiču krize vrednota, solidarnosti, pitanja bioetike i genetike, općenito odnosa vjere i suvremene znanosti, vjere i kulture, ekumenskog i međureligijskog dijaloga, očuvanja i unapređivanja okoliša, prerastaju područje hrvatskog jezičnog i teološkog prostora i prelijevaju se u puno širi europski i svjetski politički, društveni, crkveni i teološki prostor, odnosno, s tog mnogo šireg, globalnog prostora one se u sve obilnijoj mjeri slijevaju u naš lokalni društveni i crkveni prostor te se na taj način suvremena teološka misao u Hrvatskoj sve brže i snažnije integrira u europsku i opće svjetsku teološku stvarnost. Da nam se umjesto integracije kojim slučajem ne bi dogodila asimilacija, aktualan proces integracije stavlja pred hrvatsku teologiju žurno pitanje o vlastitom identitetu, o posebnosti i raspoznatljivosti. Nju, čini se, tek treba – nadamo se da nije kasno – jasnije odrediti i formulirati te kao takvu priključiti zajedničkoj i općoj europskoj i svjetskoj teološkoj baštini u kojoj različitost i posebnost ne ugrožavaju jedinstvo i zajedništvo, nego ih obogaćuju i učvršćuju. Različitost i posebnost čak se i očekuju. Njih se u današnjim globalnim procesima posvuda potiče i posebno vrednuje. Po njima se redovito postaje i ravnopravnim sugovornikom i sudi-onikom općih crkvenih, teoloških i pastoralnih zbivanja te se zadobiva uvažavanje i stječe poštovanje.

Možemo li danas jasno reći koji je i kakav doprinos hrvatske teologije europskoj i svjetskoj teološkoj misli? Jesmo li dosad svoj burni povijesni prostor i vrijeme teološki dovoljno iskoristili, promislili i artikulirali, iz njega teološki razmišljali, donosili zaključke i stvarali sinteze? Jesmo li svoje teološke uvide i pastoralne spoznaje koje su sazrele na konkretnim i posebnim društvenim i političkim, crkvenim, međukršćanskim i međureligijskim iskustvima i okolnostima adekvatno znali formulirati i prezentirati tako da ih drugi mogu prepoznati kao naš izvorni teološki i pastoralni doprinos, da ne upotrijebimo marketinški izraz, »proizvod«? Ne nedostaje li nam hrvatska suvremena teologija povijesti?! Samo polustoljetna povijest Crkve u Hrvata, od Koncila do danas, bez sumnje pruža u tom pogledu golemu, vrlo zanimljivu i osobitu građu. Nije li sazrelo vrijeme da se pomno i sustavno istraži, prouči, napiše i široj crkvenoj i društvenoj javnosti predstavi *Hrvatska teologija XX. stoljeća*, a onda postupno i ona prethodnih stoljeća?!

Na kraju, a s prethodnim u uskoj svezi, još samo podsjetimo na želju i poziv vodećeg teologa postkoncilske obnove u nas, Tomislava Janka Šagi-Bunića, na proučavanje, da tako kažemo, »hrvatskog Isusa«. Prema njegovu mišljenju bilo bi itekako vrijedno i potrebno istražiti »kakvu sliku o Isusu i njegovu značenju pruža, recimo, naša hrvatska književnost, ne samo od Marulića do Tina Ujevića, Krleže, Marinkovića, Šegedina? Ili naša likovna umjetnost? Naš folklor? Naša politička i socijalna i druga traženja?« (*Prema civilizaciji ljubavi*, Zagreb, 1998., 385). Silno je zanimljivo što Šagi-Bunić takvu želju i poziv ne upućuje samo teolozima i kulturnjacima vjernicima već svima: »Očito je da svatko, bez obzira koliko je vjernik, mora uočiti da je Isus Krist središnja osoba svega ljudskog življenja na ovom tlu, bilo da je riječ o njegovim oduševljenicima ili o njegovim osporavateljima ili o mnoštvu onih ljudi koji su se nekako tragično kolebali između toga dvoga« (*Isto*). Proučavanje takvog »hrvatskog Isusa« nipošto ne bi bio uzaludan posao, a svakako bi bio znak da smo svjesni svoga duga prema prošlosti i prema budućnosti.